

ความสำคัญของแม่น้ำเสียมเรียบที่มีต่อเมืองพระนคร

The importance of the Siem Reap river toward the Angkor.

Received: September 30, 2019

Revised: November 5, 2019

Accepted: December 4, 2019

อาทิตย์ นามวงศ์*

(Artit Namwong)

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาถึงความสำคัญของแม่น้ำเสียมเรียบ ที่มีต่อเมืองพระนคร โดยได้มีการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับแม่น้ำเสียมเรียบ ทั้งที่มีผู้ที่ได้รวบรวมไว้แล้ว และจากการที่ผู้เขียนได้เดินทางไปศึกษาดูงาน ณ เมืองเสียมเรียบ ประเทศกัมพูชา จากนั้นจึงเป็นการวิเคราะห์งานเหล่านั้น และจากการที่ได้รวบรวมข้อมูลจากแหล่งอื่นมาเป็นข้อมูลประกอบในการวิเคราะห์ ซึ่งจากการศึกษาพบว่า แม่น้ำเสียมเรียบมีความสำคัญต่อเมืองพระนครเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในช่วงรัชสมัยพระเจ้ายโสมวรมันที่ 1 ถึงรัชสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 หรือที่เรียกว่า ยุคอาณาจักรพระนคร (kingdom of Angkor) นับเป็นช่วงเวลาที่มีแม่น้ำเสียมเรียบมีความสำคัญในทุก ๆ ด้าน แม่น้ำเสียมเรียบเป็นแม่น้ำที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวเมืองพระนคร มาตั้งแต่สมัยโบราณ ในบทความนี้ผู้เขียนพยายามอธิบายถึงรายละเอียดและประเด็นความสำคัญต่าง ๆ ของแม่น้ำเสียมเรียบที่มีต่อเมืองพระนคร และความสัมพันธ์ของแม่น้ำเสียมเรียบกับแหล่งน้ำอื่น ๆ ที่มีส่วนสำคัญต่อการสร้างและความเจริญเติบโตของเมืองพระนคร ซึ่งสามารถอธิบายประเด็นที่สำคัญได้แก่ ความสำคัญของแม่น้ำเสียมเรียบที่มีต่อการเมืองการปกครองของเมืองพระนคร ความสำคัญของแม่น้ำเสียมเรียบที่มีต่อเศรษฐกิจของเมืองพระนคร ความสำคัญของแม่น้ำเสียมเรียบต่อสังคมและวิถีชีวิตของชาวเมืองพระนคร ความเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำเสียมเรียบ และความสัมพันธ์ของแม่น้ำเสียมเรียบ กับแหล่งน้ำอื่น ๆ อย่างไรก็ตามการศึกษาความสำคัญของแม่น้ำเสียมเรียบ ที่มีต่อเมืองพระนครยังเป็นเพียงประเด็นส่วนหนึ่งของการชลประทานของเมืองพระนคร เพราะยังคงมี โตนเลสาบ หรือ ทะเลสาบเขมร และแม่น้ำโขง ที่เป็นบ่อเกิดแห่งอารยธรรมเขมรที่มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองพระนคร ดังนั้นการศึกษาความสำคัญของแม่น้ำเสียมเรียบ ผู้เขียนจึงมิได้ศึกษาแต่เพียงพื้นที่ของแม่น้ำเสียมเรียบเท่านั้น แต่ยังศึกษาไปถึงโตนเลสาบ หรือ ทะเลสาบเขมร และหลักฐานต่าง ๆ ที่พบอีกด้วย ซึ่งบทความนี้จะได้เสนอประเด็นต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกันทั้งแม่น้ำเสียมเรียบ ทะเลสาบเขมร และแม่น้ำโขง ที่มีความสำคัญต่อเมืองพระนคร

คำสำคัญ: แม่น้ำเสียมเรียบ, เมืองพระนคร

* นักศึกษาปริญญาตรี สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ e-mail: artit.namw59@sskru.ac.th

Abstract

This article studies the importance of the Siem Reap River. Towards the capital city By collecting data about the Siem Reap River Despite those already collected And from the author traveling to study in Siem Reap Cambodia After that it was an analysis of those works. And from having gathered data from other sources as supplementary data for analysis Which the study found that The smooth river is very important to the capital city. Especially during the reign of King Yasothorn Man 1 to the reign of King Jayavarman VII, also known as The era of the Kingdom of Angkor was a time when the Siem Reap river was important in all areas. The Siem Reap River is a river that is important to the way of life of the Thung people. Since ancient times In this article, the author tries to explain the details and various important issues of the Siem Reap River to the capital city. And the relationship of the Siem Reap River with other water sources that are important to the building and growth of the capital city Which can explain important issues such as The importance of the Siem Reap River to politics and government Of the capital city The importance of the Yom Smooth River to the capital city economy The importance of the Siem Reap river to the society and way of life of the people of Phra Nakhon However, studying the importance of the Siem Reap River The city of Phra Nakhon is only a part of the city irrigation because there is still the Tonle Sap or Khmer Lake and the Mekong River, which is the source of the Khmer civilization centered on the capital city. Therefore, the study of the importance of the Siem Reap smooth river The author therefore does not study only the area of the Siem Reap River. But also to study the Tonle Sap or Khmer Lake and the various evidence found, which this article will present various issues related to the Siem Reap River, Khmer Lake and Mekong River that are important to the Angkor.

Keywords: Siem Reap river, Angkor.

บทนำ

การศึกษาความสำคัญของแม่น้ำเสียมเรียบที่มีต่อเมืองพระนคร แม่น้ำเสียมเรียบเป็นแม่น้ำที่มีความสำคัญต่อเมืองพระนคร โดยได้มีการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับแม่น้ำเสียมเรียบ ทั้งที่มีผู้ได้รวบรวมไว้แล้ว และจากการที่ผู้เขียนได้เดินทางไปศึกษาดูงาน ณ เมืองเสียมเรียบ ประเทศกัมพูชา จากนั้นจึงเป็นการวิเคราะห์งานเหล่านั้น และจากการที่ผู้เขียนได้รวบรวมข้อมูลจากแหล่งอื่นมาเป็นข้อมูลประกอบในการวิเคราะห์ ซึ่งจากการศึกษาพบว่า แม่น้ำเสียมเรียบมีความสำคัญต่อเมืองพระนครเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในช่วงรัชสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ถึงรัชสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 หรือที่เรียกว่า ยุคอาณาจักรพระนคร (kingdom of Angkor) นับเป็นช่วงเวลาที่มีแม่น้ำเสียมเรียบมีความสำคัญในทุก ๆ ด้าน ในบทความนี้ผู้เขียนพยายาม

วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2562)

อธิบายถึงรายละเอียดและประเด็นความสำคัญต่าง ๆ ของแม่น้ำเสียมเรียบที่มีต่อเมืองพระนคร และความสัมพันธ์ของแม่น้ำเสียมเรียบกับแหล่งน้ำอื่น ๆ ที่มีส่วนสำคัญต่อการสร้างและความเจริญเติบโตของเมืองพระนคร ซึ่งสามารถอธิบายประเด็นที่สำคัญได้แก่ ความสำคัญของแม่น้ำเสียมเรียบที่มีต่อการเมืองการปกครอง ของเมืองพระนคร ความสำคัญของแม่น้ำเสียมเรียบที่มีต่อเศรษฐกิจของเมืองพระนคร ความสำคัญของแม่น้ำเสียมเรียบต่อสังคมและวิถีชีวิตของชาวเมืองพระนคร อย่างไรก็ตาม การศึกษาความสำคัญของแม่น้ำเสียมเรียบ ที่มีต่อเมืองพระนครยังเป็นเพียงประเด็นส่วนหนึ่งของการขลุประทานของเมืองพระนคร เพราะยังคงมี โตนเลสาบ หรือ ทะเลสาบเขมร และแม่น้ำโขง ที่เป็นบ่อเกิดแห่งอารยธรรมเขมรที่มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองพระนคร ดังนั้นการศึกษาความสำคัญของแม่น้ำเสียมเรียบ ผู้เขียนจึงมิได้ศึกษาแต่เพียงพื้นที่ของแม่น้ำเสียมเรียบเท่านั้น แต่ยังศึกษาไปถึงโตนเลสาบ หรือ ทะเลสาบเขมร และหลักฐานต่าง ๆ ที่พบอีกด้วย

การศึกษาเรื่อง ความสำคัญของแม่น้ำเสียมเรียบที่มีต่อเมืองพระนคร เป็นงานที่ยังไม่มีนักวิชาการท่านใดเขียนขึ้น ซึ่งผู้เขียนได้ศึกษาจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ และนำมาต่อยอดจากการที่เคยได้เดินทางไปศึกษาดูงานที่เมืองเสียมเรียบ ประเทศกัมพูชา ซึ่งงานเขียนชิ้นนี้เป็นงานที่ใหม่ ซึ่งเรื่องแม่น้ำเสียมเรียบเป็นเรื่องที่มีความน่าสนใจในการค้นคว้า และข้อสงสัยที่ว่าแม่น้ำเสียมเรียบมีความสำคัญต่อเมืองพระนครอย่างไร งานเขียนของข้าพเจ้าจะพยายามอธิบายถึงความสำคัญของแม่น้ำเสียมเรียบที่มีผลต่อความเจริญของเมืองพระนครในมิติต่าง ๆ มีการศึกษาจากเอกสารต่าง ๆ รูปภาพและแสดงทัศนะจากการที่ได้ลงพื้นที่ศึกษาในพื้นที่จริงทำให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำเสียมเรียบเป็นอย่างดี งานเขียนนี้มีการศึกษาแยกย่อยเป็นรายละเอียดต่าง ๆ ได้แก่ ลักษณะทางกายภาพของแม่น้ำเสียมเรียบ ระบบแม่น้ำเสียมเรียบ แม่น้ำเสียมเรียบกับความเจริญเติบโตของเมืองพระนคร แม่น้ำเสียมเรียบกับการเมืองการปกครองของอาณาจักรเขมร แม่น้ำเสียมเรียบต่อเศรษฐกิจของชาวเขมร แม่น้ำเสียมเรียบกับสังคมและวิถีชีวิตของชาวเขมร ความเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำเสียมเรียบ แม่น้ำเสียมเรียบในปัจจุบัน รวมไปถึงความสัมพันธ์ของแม่น้ำเสียมเรียบ กับแหล่งน้ำอื่น ๆ ได้แก่ แม่น้ำโขง และทะเลสาบเขมร

วิธีการศึกษา

งานศึกษานี้ใช้ระเบียบวิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์และนำเสนอตามแนวทางประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์โดยอาศัยหลักฐาน เช่น ผลงานวิชาการตลอดจนบทความต่าง ๆ ทั้งภาษาไทย และภาษาต่างประเทศ จากห้องสมุดกลางของมหาวิทยาลัยและสถาบันการศึกษาอื่น ๆ และใช้การศึกษาภูมิศาสตร์ของพื้นที่เมืองพระนครมาประกอบการค้นคว้า โดยอาศัยแผนที่ และภาพถ่ายต่าง ๆ

ผลการศึกษา

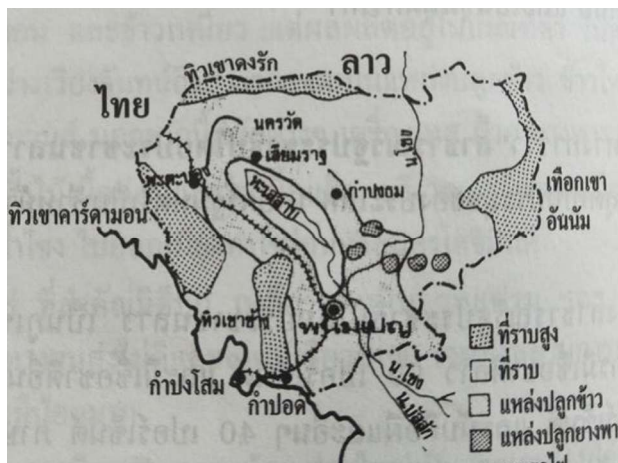
แม่น้ำเสียมเรียบเป็นแม่น้ำที่มีความสำคัญต่อเมืองพระนคร ซึ่งมีนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงแม่น้ำเสียมเรียบในฐานะแม่น้ำสำคัญสายหนึ่งของเมืองพระนคร แต่ยังไม่ได้ศึกษารายละเอียดในส่วนที่ลึกลงไป ซึ่งจากการศึกษาพบว่า แม่น้ำเสียมเรียบเป็นแม่น้ำที่มีความสำคัญต่อเมืองพระนครทั้งในด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและวิถีชีวิต และมี

ความสำคัญในการเป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งทางน้ำและลำเลียงหินจากเขาพนมกุเลนเพื่อนำมาสร้างปราสาทขอมต่าง ๆ และ ยังมีความสัมพันธ์กับแหล่งน้ำอื่น ๆ อีกด้วยได้แก่ ทะเลสาบเขมร และแม่น้ำโขง

ดังนั้นเพื่อเป็นการศึกษาแม่น้ำเสียมเรียบให้กว้างขึ้น บทความนี้จะเน้นศึกษาในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้ ได้แก่ ลักษณะทางกายภาพของแม่น้ำเสียมเรียบ ระบบแม่น้ำเสียมเรียบ แม่น้ำเสียมเรียบกับความเจริญเติบโตของเมืองพระนคร แม่น้ำเสียมเรียบกับการเมืองการปกครองของเมืองพระนคร แม่น้ำเสียมเรียบต่อเศรษฐกิจของชาวเขมร แม่น้ำเสียมเรียบต่อสังคมและวิถีชีวิตของชาวเขมร ความเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำเสียมเรียบ ความสัมพันธ์ของแม่น้ำเสียมเรียบ กับแหล่งน้ำอื่น ๆ

1. ลักษณะทางกายภาพของแม่น้ำเสียมเรียบ

แม่น้ำเสียมเรียบมีต้นกำเนิดจากบริเวณเขาพนมกุเลน ซึ่งอยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองพระนคร ห่างออกไปราว 60 กิโลเมตร ซึ่งแม่น้ำเสียมเรียบไหลผ่านจังหวัดเสียมเรียบ หรือ เสียมราช จากนั้นไหลลงสู่โตนเลสาบ หรือทะเลสาบเขมร

ลักษณะภูมิประเทศของราชอาณาจักรกัมพูชา

(ที่มา : ดนัย ไชยโยธา. ภูมิศาสตร์ทวีปเอเชีย, หน้า 192)

แนวความคิดเกี่ยวกับความเชื่อเกี่ยวกับต้นกำเนิดของแม่น้ำเสียมเรียบ ซึ่งเป็นการสร้างรูปย่อของจักรวาลบนเขาพนมกุเลนมีแม่น้ำไหลผ่านประติมากรรมอันศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งสลักขึ้นบนศิลาทรายบนพื้นที่ท้องของแม่น้ำคือไหลลงมาบนศิลาสิงคอันเป็นสัญลักษณ์อันศักดิ์สิทธิ์เพราะเหตุว่าได้เกี่ยวข้องกับเทพเจ้า ได้นำความสมบูรณ์มาให้อย่างความอุดมสมบูรณ์ของพื้นดิน เพราะเหตุว่าทำมให้ราชธานีมีความมั่งคั่งสมบูรณ์รวมทั้งราชอาณาจักรด้วย (สุภัทรดิศ ดิศกุล, 2552, หน้า 9)

“พนมกุเลน” หรือภูเขาลิ้นจี่ป่า ดันธารแห่งลำน้ำที่ไหลมาหล่อเลี้ยงเมืองเสียมเรียบ อยู่ห่างจากเมืองเสียมเรียบไปทางตะวันออกเฉียงเหนือราว 50 กิโลเมตร และมีความสำคัญคือ เป็นแห่งหินตัดขนาดมหึมาที่นำมาสร้างปราสาทนครวัด นครธม และเทวาลัยอีกกว่า 200 แห่งในยุคเรืองเรืองของราชอาณาจักรขอมเมื่อราว 700 – 1200 ปีก่อน ซึ่งมีการสันนิษฐานว่าช่างขอมจะตัดหินเป็นก้อน ๆ บรรทุกแพไม้ไผ่ล่องมาตามลำน้ำเสียมเรียบ มาขึ้นฝั่งใกล้เมืองพระนคร (ปัจจุบันคือเมืองเสียมเรียบ)

แล้วใช้ช่างกว่า 40,000 เชือก ใช้แรงงานข้าทาสอีกนับแสน ชักลากหินปริมาตรกว่า 6 แสนลูกบาศก์เมตร ไปสร้างปราสาทมหานครวัดเพียงแห่งเดียว (ธีรภาพ โลหิตกุล, 2546, หน้า 80 - 86)

โดยบริเวณต้นกำเนิดของแม่น้ำเสียมเรียบมีการกะสลักได้น้ำที่มีความงดงาม เรียกว่า “กบาลสะเปียน” หรือที่ได้รับการขนานนามว่า “เทวาลัยได้น้ำ” โดยคำว่า “กบาล” ในภาษาเขมร แปลว่า “หัว” ส่วนคำว่า “สะเปียน” แปลว่า “หัวสะพาน” ถูกขนานนามจากก้อนหินที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ มีลักษณะคล้ายสะพานทอดข้ามสายน้ำเล็ก ๆ ซึ่งมีต้นน้ำเกิดจากเทือกเขาพนมกุเลน สถานที่แห่งนี้มีภาพแกะสลักศิวิลคองค้อย่อมไปจนถึงขนาดใหญ่ นับพันองค์ และแกะสลักโยนีสลักอีกเป็นจำนวนมาก เป็นที่น่าสังเกตว่าด้านหน้าของโยนีถูกสลักให้หันไปทางทิศเหนือเสมอ (ทิศเหนือเป็นทิศแห่งโชคลาภและความสมบูรณ์พูนสุข) สายน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่ไหลลงมาจากเทือกเขา ณ ที่แห่งนี้ปรากฏงานแกะสลักแบบขอมโบราณไว้บนก้อนหินตลอดเส้นทางลำธารยาวนานนับกิโลเมตร ทั้งสองริมฝั่งน้ำหรือก้อนหินที่โผล่พ้นน้ำเป็นงานวิจิตรอลังการที่หาชมได้ยาก ภาพแกะสลักต่อเนื่องจนถึงพื้นหินได้ลาร บางช่วงปรากฏภาพเต็มไปทั้งท้องน้ำ สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในรัชสมัยพระเจ้าอู่ทัยทิตยวรมันที่ 2 (ศิลปะแบบบาปวน) กลางพุทธศตวรรษที่ 16 โดยมีพระราชประสงค์ให้พราหมณ์ประกอบพิธีเสกน้ำให้ศักดิ์สิทธิ์เหมือนแม่น้ำคงคา พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้สร้างศิวิลคองค้อยู่ได้น้ำ ภาพแกะสลักมีไว้เพื่อเป็นสัญลักษณ์ในการสร้างน้ำศักดิ์สิทธิ์ เมื่อน้ำไหลผ่านรูปแกะสลักศิวิลคองคองจึงกลายเป็นน้ำที่ผ่านพิธีกรรม สายน้ำศักดิ์สิทธิ์จะไหลลงสู่พื้นราบผ่านชุมชนบ้านเรือนของผู้คนเพื่อให้ราษฎรนำไปบูชารักษาโรคภัยไข้เจ็บ อีกทั้งเป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ที่นำไปใช้กับไร่นาเพื่อผลิตผลที่สมบูรณ์

ลักษณะทางกายภาพดังกล่าว ยังส่งผลให้แม่น้ำเสียมเรียบมีระบบแม่น้ำที่มีความเชื่อมโยงกัน บนที่ราบของเมืองพระนครอันกว้างใหญ่และอุดมสมบูรณ์ มีการขุดคูคลองต่าง ๆ เพื่อนำน้ำไปสู่พื้นที่ที่อยู่ห่างไกลออกไป

เขาพนมกุเลน ต้นกำเนิดแม่น้ำเสียมเรียบ

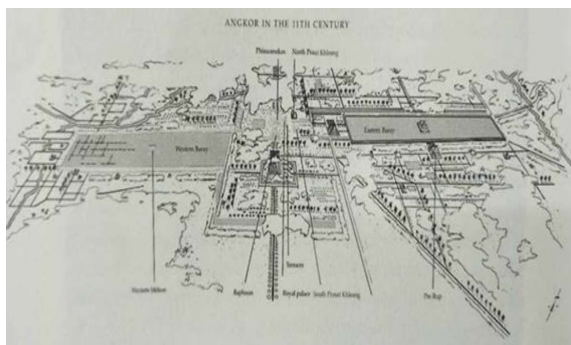
2. ระบบแม่น้ำเสียมเรียบ

แม่น้ำเสียมเรียบเป็นแม่น้ำที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากในอดีต โดยความสำคัญของแม่น้ำทวีความสำคัญมากขึ้นในยุคเมืองพระนคร ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 12 – 15 มีการสร้างระบบชลประทาน อย่างเป็นระบบมีการขุดคูคลองและระบบ

วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2562)

ลำเลียงน้ำไปสู่พื้นที่ต่าง ๆ ของเมืองพื้นที่ที่อยู่ห่างไกลออกไป ระบบแม่น้ำเสียมเรียบถือเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนา และการเจริญเติบโตของเมืองพระนคร จนกลายเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ด้วยความยาวของแม่น้ำเสียมเรียบซึ่งมีความยาวกว่า 60 กิโลเมตร ทำให้แม่น้ำเสียมเรียบเป็นแม่น้ำที่มีการขุดคลองระหว่างแม่น้ำเสียมเรียบและแม่น้ำอื่น ๆ เป็นจำนวนมาก เมื่อมองจากภาพมุมสูงและภาพระบบแม่น้ำที่นักโบราณคดีจัดทำขึ้นก็พบว่า ระบบชลประทานของเมืองพระนครมีลักษณะที่เชื่อมต่อกันเป็นพื้นที่ขนาดใหญ่ครอบคลุมอาณาเขตกว้างใหญ่ออกไปทั่วทั้งที่ราบรอบเมืองพระนคร ซึ่งสันนิษฐานได้ว่าในอดีตพื้นที่บริเวณนี้เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์เป็นอย่างมาก โดยมีการเพาะปลูก โดยเฉพาะข้าว ซึ่งเป็นสิ่งหล่อเลี้ยงชาวเขมร และแรงงานในการสร้างปราสาทขอมต่าง ๆ

แผนผังการจัดการน้ำในอาณาจักรพระนคร ในพุทธศตวรรษที่ 17

(ที่มา : ชาญวิทย์ เกษตรศิริ / อัครพงษ์ คำคุณ. แม่น้ำโขง : จากต้าจู – ล้านช้าง – ตนเลม ถึง กัวล่อง, หน้า 312)

ระบบแม่น้ำเสียมเรียบที่มีความเชื่อมโยงกันเป็นโครงข่ายระบบชลประทานขนาดใหญ่ และมีการบริหารจัดการน้ำอย่างเป็นระบบส่งผลให้เมืองพระนครเจริญเติบโตเป็นเมืองที่มีความมั่นคง และกลายเป็นเมืองที่มีขนาดใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคนั้น มีการขุดคลอง และการสร้างบารายขนาดใหญ่ถึง 3 แห่ง ได้แก่ อินทรวาตะ หรือ บารายตะวันตก (ปัจจุบันดินขึ้นไปแล้ว) ยโสธรวาทะ หรือบารายตะวันตก และชยวาทะ หรือบารายปราสาทพระขรรค์ และอยู่ล้อมรอบเมืองพระนคร ซึ่งจะมีคูคลองเล็ก ๆ เชื่อมโยงไปยังบารายขนาดใหญ่ทั้ง 3 แห่งนั้น และระบบคูคลองยังสร้างเชื่อมโยงไปถึงทะเลสาบเขมร ซึ่งเป็นบริเวณปลายสุดของแม่น้ำเสียมเรียบ

(ที่มา : ชาญวิทย์ เกษตรศิริ / อัครพงษ์ คำคุณ. แม่น้ำโขง : จากต้าจู – ล้านช้าง – ตนเลธม ถึง กัวล่อง, หน้า 314)

3. แม่น้ำเสียมเรียบกับความเจริญเติบโตของเมืองพระนคร

แม่น้ำเสียมเรียบถือเป็นหัวใจหลักของเมืองพระนคร เปรียบเสมือนเป็นเส้นทางลำเลียงวัตถุดิบในการสร้างปราสาทต่าง ๆ ที่สำคัญของเมืองพระนคร เช่น ปราสาทนครวัด ปราสาทบายน ปราสาทแปรรูป ปราสาทฆานาอากาศ ปราสาทพระโค ปราสาทตาพรหม ปราสาทพระขรรค์ และปราสาทนาคพัน เป็นต้น

แม่น้ำเสียมเรียบมีผลต่อความเจริญเติบโตของเมืองพระนคร เป็นแม่น้ำที่หล่อเลี้ยงเมืองพระนคร และการมีระบบชลประทานที่มีขนาดใหญ่ประกอบกับการบริหารจัดการน้ำเป็นอย่างดีของกษัตริย์เขมร มีการสร้างคลอง (Canal) และบาราย (Baray) ซึ่งมีไว้สำหรับเก็บกักน้ำ ทำให้เมืองพระนครมีระบบโครงข่ายคูคลองขนาดใหญ่ เชื่อมโยงกันไปถึงทะเลสาบเขมรและแม่น้ำโขง ซึ่งแม่น้ำเสียมเรียบสร้างเจริญเติบโตให้กับเมืองพระนคร และยังมีส่วนสำคัญที่ทำให้อาณาจักรมีความมั่นคง และสามารถสร้างสรรค์อารยธรรมต่าง ๆ ได้อย่างยิ่งใหญ่

ปราสาทนครวัด หรือ อังกอร์วัด

4. แม่น้ำเสียมเรียบกับการเมืองการปกครองของอาณาจักรเขมร

ระบบแม่น้ำเสียมเรียบมีความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนและเมือง ในเมืองพระนคร ทำให้เมืองพระนครกลายเป็นเมืองใหญ่ ที่ยังรอการค้นพบอีกมากมายในอนาคต แม่น้ำเสียมเรียบเป็นปัจจัยสำคัญในการขยายอำนาจทางการเมืองต่าง ๆ มีความสะดวกในการเดินทาง จนกลายเป็นศูนย์กลางทางการเมืองการปกครองในที่สุด ในรัชสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 นับว่าเป็นช่วงเวลาที่ยุทธศาสตร์เขมรสามารถขยายอาณาจักรออกไปได้กว้างใหญ่ เป็นระยะที่ระบบการจัดการน้ำได้รับการดูแล และปรับปรุงให้มีประสิทธิภาพสูงสุด ระบบเครือข่ายของแม่น้ำที่มีการเชื่อมโยงกันได้ทุกทิศทางทำให้กษัตริย์ทรงปกครองอาณาจักรได้ง่าย

ตามจารึกและภาพสลักภายในนครวัดพบว่า มีการเกณฑ์กลุ่มคนต่าง ๆ เพื่อมาสร้างนครวัดอันยิ่งใหญ่ โดยเฉพาะกลุ่มคนที่เรียกว่า “เสียมกุก” หรือสันนิษฐานว่าเป็นชาวสยาม หรือคนไทยในปัจจุบัน แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของอาณาจักร

เขมรและแสนยานุภาพนี้ก็แผ่ขยายไปในลักษณะการเผยแผ่วัฒนธรรม โดยเฉพาะรูปแบบการปกครองแบบสมมติเทพ ที่เชื่อว่ากษัตริย์เป็นเทพที่ลงมาจุติเพื่อปกครองประชาชน

พระเจ้าสุริยวรมันที่ 2

5. แม่น้ำเสียมเรียบต่อเศรษฐกิจของชาวเขมร

เมืองพระนครถือเป็นเมืองที่มีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งสืบเนื่องมาจากการมีระบบการบริหารจัดการน้ำที่ดี และหัวใจหลักในการบริหารจัดการน้ำนั่นก็คือ แม่น้ำเสียมเรียบ จากภาพสลักหินงำแพงชั้นในของปราสาทบายน พบวิถีชีวิตของชาวเขมร ซึ่งดำรงชีวิตอย่างเรียบง่าย และบางส่วนของวิถีชีวิตยังพบได้ในปัจจุบัน เช่น ภาพการแลกเปลี่ยนอาหาร สินค้าต่าง ๆ การผลิตเหล้า การเลี้ยงสัตว์ต่าง ๆ เช่น หมู เป็ด ไก่ เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบการทำอาหาร การจับสัตว์น้ำ เช่น ปลา มาทำเป็นอาหาร การปรุงอาหารมักทำนอกบ้าน ใช้เตาที่เป็นหินสามก้อน มีการใช้เครื่องปั้นดินเผาเป็นภาชนะรูปแบบต่าง ๆ มีการศึกษาพบว่า มีการใช้แรงงานทาสอีกด้วย ทำให้ทราบว่ามียาสจำนวนมากในเมืองพระนคร ตามบันทึกของโจวต้ากวน (เบญจวรรณ นาราสัจ, 2549, หน้า 178)

ตลาดอันวุ่นวายในเมืองพระนคร

6. แม่น้ำเสียมเรียบกับสังคมและวิถีชีวิตของชาวเขมร

แม่น้ำเสียมเรียบเป็นแหล่งน้ำที่มีความสำคัญกับชาวเขมรมาตั้งแต่อดีต โดยเฉพาะในช่วงสมัยเมืองพระนคร แม่น้ำเสียมเรียบถือเป็นแม่น้ำที่ช่วยหล่อเลี้ยงชาวเขมร ทั้งในด้านการเกษตรและการอุปโภคบริโภค ข้อจำกัดด้านหลักฐานเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของผู้คนในเมืองพระนคร ที่มีปรากฏเฉพาะในบันทึกของชาวจีนในคริสต์ศตวรรษที่ 13 จำนวน 2 ฉบับคือ บันทึกของโจวต้ากวน ที่เดินทางไปพำนักอยู่ที่เมืองพระนครราว 1 ปีครึ่ง และงานเขียนของมาตวลิน ที่อาศัยข้อมูลจากคำบอกเล่ากับภาพสลักที่ปราสาทบายน ขณะที่เนื้อความในศิลาจารึกที่แทบไม่กล่าวถึงวิถีชีวิตของคนทั่วไปเลย การศึกษาสภาพสังคมในยุคนี้อาศัยการเชื่อมโยงข้อมูลจากบันทึกดังกล่าวและภาพสลักเข้าด้วยกัน ทำให้ได้ภาพรวมโดยสังเขปของบ้านเรือน เสื้อผ้า เครื่องประดับ การละเล่น การทำอาหาร ลักษณะของสัตว์ที่นำมาประกอบอาหาร หรือสัตว์ที่ชาวเขมรรู้จัก ซึ่งนำมาจากแม่น้ำเสียมเรียบ ทะเลสาบเขมร และแหล่งน้ำอื่น ๆ ฯลฯ ที่มีรายละเอียดค่อนข้างน้อย เช่น บ้านเรือนส่วนใหญ่สร้างด้วยไม้ มุงหลังคาจาก มีเพียงบ้านชนชั้นสูงที่มุงหลังคากระเบื้อง มีการใช้เครื่องปั้นดินเผาเป็นภาชนะรูปแบบต่าง ๆ ชนชั้นสูงมีภาชนะเงินและทอง สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวเขมรในอดีตได้เป็นอย่างดี (เบญจวรรณ นาราสัจ, 2549, หน้า 178)

วิถีชีวิตของผู้คนในเมืองพระนคร

7. ความเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำเสียมเรียบ

แม่น้ำเสียมเรียบเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงสำคัญ อันเนื่องมาจากการบริหารจัดการน้ำที่ผิดพลาด ซึ่งระบบชลประทานเริ่มมีความเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยความเอาใจใส่ในการบริหารจัดการน้ำของกษัตริย์ลดลง ลำล้า และคูคลองต่าง ๆ เกิดการตื้นเขิน ไม่สามารถที่จะลำเลียงสินค้าต่าง ๆ หรือขนส่งหิน ได้เช่นเดิม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ปรากฏหลังรัชสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เป็นต้นมา กษัตริย์พระองค์ต่อ ๆ มาไม่สนับสนุนการบริหารจัดการน้ำ ปล่อยปะละเลย และการมีสงครามกับดินแดนใกล้เคียง โดยเฉพาะชาวจาม ทำให้แม่น้ำและแหล่งน้ำต่าง ๆ ตื้นเขินซึ่งต่างจากในอดีตที่แหล่งน้ำมีความอุดมสมบูรณ์ ส่งผลให้การเกษตรของเมืองพระนครไม่ได้ผลผลิตดีเท่าที่ควร และเลวร้ายลงอย่างต่อเนื่อง เป็นผลสืบเนื่องมาจากระบบชลประทานเสียหาย นำไปสู่การล่มสลายของเมืองอาณาจักรเขมรยุคเมืองพระนครในที่สุด

“สปีลทัมมา” สะพานที่สร้างปลายชั้นในปลายสมัยนครวัด เป็นสะพานที่สร้างเพื่อลำเลียงน้ำจากแม่น้ำเสียมเรียบ

สะพานคูคลองสาขาของแม่น้ำเสียมเรียบที่สร้างขึ้นในปลายสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 12 ที่แหล่งน้ำได้ต้นเขินลง

8. ความสัมพันธ์ของแม่น้ำเสียมเรียบ กับแหล่งน้ำอื่น ๆ

จากหลักฐานต่าง ๆ พบว่า นอกจากแม่น้ำเสียมเรียบที่เป็นแม่น้ำสายสำคัญของเมืองพระนคร ยังมีแหล่งน้ำอื่น ๆ ที่มีความสำคัญต่อเมืองพระนคร และยังเป็นบ่อเกิดแห่งอารยธรรมเขมร นั่นคือ ทะเลสาบเขมร และแม่น้ำโขง ซึ่งมีความสัมพันธ์กัน

ทะเลสาบเขมรหรือโดนเลสาบเป็นแหล่งน้ำจืดขนาดใหญ่ที่สุดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งมีน้ำในทะเลสาบเขมรไหลออกจากปลายด้านตะวันออกเฉียงใต้ไปรวมกับแม่น้ำโขงและแม่น้ำป่าสักที่กรุงเทพมหานครอยู่ห่างออกไปราว 100 กิโลเมตรจุดบรรจบของแม่น้ำ 3 สาย เรียกว่า จตุमुख ซึ่งบริเวณนี้กระแสน้ำของทะเลสาบเขมรจะสลับทิศทางการไหลตามฤดูกาลจนได้ชื่อว่าเป็น “River with return” โดยในช่วงเดือนพฤษภาคม ถึงพฤศจิกายน น้ำในแม่น้ำโขงไหลหลากมาจากทางเหนือเป็นจำนวนมาก จนหนุนน้ำในแม่น้ำให้กลับทิศทางการไหลย้อนกลับขึ้นไปโดนเลสาบทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ พร้อมทั้งพัดพาตะกอนและแร่ธาตุต่าง ๆ มาทับถมบริเวณโดยรอบทะเลสาบจนทำให้ในช่วงนี้เกิดพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก และปริมาณน้ำก็เอ่อล้นแผ่ขยายวงกว้างราว 4-5 เทา ตามปริมาณน้ำที่ไหลบ่ามาจนมีอิทธิพลถึงพื้นที่ลุ่มน้ำ

วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2562)

โตนเลสาบในประเทศไทย โดยในระยะที่ระดับน้ำในโตนเลสาบนี้นั้นจะนิ่งสงบใส เหมาะแก่การเที่ยวชมความงามของผืนน้ำ และจะค่อยๆลดลงในฤดูแล้งราวเดือนธันวาคม-เมษายน

ที่ตั้งของ “โตนเลสาบ” หรือ “ทะเลสาบเขมร”

(ที่มา: <https://cprcambodiablog.wordpress.com>)

ทิศทางการไหลของแม่น้ำโตนเลสาบก็จะกลับทิศทางการกลับลงมาทางตะวันออกเฉียงใต้สู่แม่น้ำโขงและแม่น้ำบาสัก ตามกระแสในแม่น้ำโขงจากทางเหนือที่ลดลง คราวนี้ตะกอนดินอันอุดมสมบูรณ์ก็จะถูกนำไปทับถมในบริเวณที่มีการเพาะปลูกอีกด้านหนึ่ง จึงมีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายของระบบนิเวศจนกลายเป็นอู่ข้าวอู่น้ำและเป็นรากฐานสำคัญทางเศรษฐกิจและสังคมของกัมพูชานับตั้งแต่อดีตอันเป็นจุดเริ่มต้นของระบบชลประทานซึ่งเป็นรากฐานสำคัญในการก่อเกิดอารยธรรมขนาดใหญ่ขึ้นมาได้ ขณะเดียวกันทะเลสาบเขมรก็ไม่ใช่เป็นเพียงทะเลสาบน้ำจืดที่ไหลลงสู่แม่น้ำโขงเท่านั้นแต่ทะเลสาบแห่งนี้เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำโขงที่สำคัญอีกแหล่งหนึ่งด้วย

แม่น้ำโขง

(ที่มา: Heritage. Great world atlas. pp.310 - 311)

สรุปผลและข้อเสนอแนะ

ความสำคัญของแม่น้ำเสียมเรียบที่มีต่อเมืองพระนคร ซึ่งมีความสำคัญมาตั้งแต่อดีต มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวกัมพูชามาตั้งแต่อดีต เป็นปัจจัยสำคัญที่หล่อเลี้ยงให้เมืองพระนครเจริญเติบโต กลายเป็นเมืองขยายใหญ่ และแม่น้ำเสียมเรียบยังมีความเกี่ยวข้องกับทะเลสาบเขมร หรือโตเลสาบ และแม่น้ำโขง จากหลักฐานที่พบ เป็นที่น่าเชื่อถือได้ว่า แม่น้ำเสียมเรียบเป็นแม่น้ำที่มีความสำคัญมาตั้งแต่อดีต เป็นต้นว่าตั้งแต่ยุคเมืองพระนคร แม่น้ำเสียมเรียบเป็นแม่น้ำที่ใช้เป็นเส้นทางลำเลียงหินจำนวนมากมาสร้างปราสาทของต่าง ๆ และเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อไหลมาจากเขาพนมกุเลน แต่แม่น้ำเสียมเรียบก็เป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่งของความเจริญเติบโตของเมืองพระนครเท่านั้น ยังมีองค์ประกอบอื่นที่เกี่ยวข้องได้แก่ ความสามารถของกษัตริย์ และการเป็นเส้นทางการค้าที่สำคัญของภูมิภาค และมีการค้าขายกับชาวต่างชาติอีกด้วย เช่น หลักฐานที่เป็นบันทึกการเดินทางของโจวต้ากวน นักเดินทางชาวจีนในยุคเมืองพระนคร เป็นต้น

อาจกล่าวได้ว่า แม่น้ำเสียมเรียบ เป็นแหล่งของอารยธรรมเขมร ร่วมกับทะเลสาบเขมร และแม่น้ำโขง เป็นต้นกำเนิดความเชื่อ ความศรัทธาของชาวเขมรในยุคต้น เช่นเดียวกับแม่น้ำสินธุ ในอารยธรรมอินเดีย หรือ แม่น้ำไนล์ในอารยธรรมอียิปต์

ในการศึกษาเรื่องนี้ ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะบางประการว่า ควรมีการศึกษาถึงประเด็นความสัมพันธ์ของแม่น้ำเสียมเรียบกับเรื่องอื่น ๆ ที่มีความน่าสนใจ และเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาความเป็นมาของเมืองพระนคร โดยจะต้องมีการศึกษาประเด็นต่าง ๆ อย่างละเอียดและรอบคอบ โดยมีการศึกษาควบคู่ซึ่งเป็นประเด็นใหม่ ที่ไม่ค่อยมีนักวิชาการศึกษาไว้มากนัก เพื่อให้การศึกษาความสำคัญของแม่น้ำเสียมเรียบ และประวัติศาสตร์กัมพูชา ยุคเมืองพระนครให้กว้างมากยิ่งขึ้น และเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษาในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- ก. เมษสวัสดิ์. (2560). *อารยธรรม ขอมโบราณ ไม่ใช่บรรพบุรุษของ กัมพูชา (เขมร)*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ลูกบาศก์ห้าสิบสี่.
- เกริกฤทธิ์ ไทคุณธรรพ. (2555). *ราชอาณาจักรเขมร : ประวัติการสถาปนาถึงการล่มสลายของอาณาจักร ละแวก*. นนทบุรี: สำนักพิมพ์ฐานประดิษฐ์.
- ไกรฤกษ์ นานา. (2554). *สยามที่ไม่ทันได้เห็น*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). โพสต์บุ๊คส์.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2549). *แม่น้ำโขง : จากต้าจู – ล้านช้าง – ดนเลธร ถึง กว๋าล่อง*. สมุทรปราการ: มูลนิธิโตโยต้า ประเทศไทย.
- दनัย ไซโยธา. (2548). *ภูมิศาสตร์ทวีปเอเชีย*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ดี. จี. อี. ฮอลล์. (2549). *ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สุวรรณภูมิ-อุษาคเนย์ภาคพิสดาร*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ซีอาร์ซี ทาวเวอร์.
- ทองดี ธนรัตน์. (2549). *ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). นนทบุรี: ศรีปัญญา.
- ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา. (2559). *ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- ธีรภาพ โลหิตกุล. (2546). *ชายชรา กับ บ่วงกรรมและคำสาป นครวัด นครธม*. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: แพร่สำนักพิมพ์.

นรเศรษฐ พิสิฐพันธ์. (2557). *เรียนรู้ประเทศเพื่อนบ้านกัมพูชาในมิติทางสังคมวัฒนธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

นิตยา อธิวาสวุฒิ. (2558). *นาคนัน...สระอินดาตบนพื้นที่พิภพ*. ศรีสะเกษ: โรงพิมพ์ศรีสะเกษการพิมพ์.

นิโคลาส ทาร์ลิ่ง. (2552). *ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ฉบับเคมบริดจ์*. นนทบุรี: สำนักพิมพ์ปรี้นท์โอโซน.

บังอร ปิยะพันธุ์. (2537). *ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้*. กรุงเทพฯ: โอ.เอส. พริ้นติ้งเฮาส์.

ปราณี วงษ์เทศ. (2540). *เมืองพระนคร นครวัด นครธม*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

มาตแลน จิโต. (2552). *ประวัติเมืองพระนครของขอม*. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: มติชน.

รัชดา ธราภาค. (2555). *ราชอาณาจักรกัมพูชา*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สถาพรบุ๊คส์.

ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล. (2549). *ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ. ๒๐๐*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด สามลดา.

ศิริวรรณ คุ่มไต้. (2553). *ทวีปเอเชีย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

สันต์ สุวทันพรกุล. (2553). *อารยธรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้*. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: พีบีซี.

สุภัทรดิศ ดิศกุล,ม.จ. (2553). *ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศใกล้เคียง อินเดีย,ลังกา,ชวา,จาม,ขอม,พม่า,ลาว*. (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: มติชน.

สุรางค์ศรี ดันเสียงสม. (2551). *อารยธรรมตะวันออก*. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาษาอังกฤษ

Black, J. (2005). *World History Atlas*. (2 nd ed). Exeter: Department of History,University of Exeter.

Freeman, M. (2013) *Ancient Angkor*. (11 th ed). Bangkok : Amarin Printing and Publishing (Public) Co. Ltd.

Heritage, A. (2006). *Great World Atlas*. (4 th ed). Brighton: Encompass Graphics Ltd,2006.